

کرونا به نظر می‌رسد نباید این نشانه‌ها را تعمیم داد. حضور مردم در این اتفاقات اخیر نشان می‌دهد که پیوندهای اجتماعی به شکل قوی روابط اجتماعی ما را صورت‌بندی و جهت‌دهی می‌کنند. البته گویا این پیوندهای اجتماعی بیشتر در برهه‌های حساس جامعه خود را نشان می‌دهد و در این مواقع جوهره و سرشت جامعه ایرانی به شدت خاصیت بسیج‌شوندگی می‌یابد؛ بنابراین اگر بخواهیم به سرشت جامعه‌ای پی ببریم باید به دوران حساس و بحرانی آن توجه کنیم.

به این ترتیب این روزها و با این حجم از مشارکت‌های محلی، شاید دوباره مجال این پرسش فراهم شده است که آیا صرفاً یک نوع دموکراسی وجود دارد و نمی‌توان متناسب با تاریخ و فرهنگ کشور به آلترناتیوهای دیگری اندیشید؟

با اتفاقات اجتماعی که در زلزله سربل زهاب و سیل لرستان و خوزستان افتاد و اکنون در مسئله مواجهه با کرونا دوباره تکرار شد، می‌توان با اطمینان کامل گفت، «بسیج‌شوندگی خصلت جامعه ایرانی است». در یکی دو دهه اخیر، رویکردی در حوزه علوم اجتماعی مطرح شده، مبنی بر اینکه جامعه ایران دچار بحران در سرمایه اجتماعی است و به سمت فروپاشی می‌رود. طرف‌داران این رویکرد تلاش می‌کنند نشانه‌هایی برای این نظر خود پیدا و ایده خود را تأیید کنند و در واقعیت هم نشانه‌هایی وجود دارد؛ ولی بر اساس شواهد دیگری همچون همین حضور مشارکتی اخیر درآمده به حادثه دیدگان بلایای طبیعی یا حضور در پدیده اربعین یا مناسک و آیین‌های عزاداری عاشورایی یا رشد و گسترش صندوق‌های قرض‌الحسنه خانگی یا همین ماجرای

ساکن در دیگر کشورها گردآوری کرده) نشان می‌دهد حجم مشارکت‌های داوطلبانه ایرانی‌ها نسبت به دیگر ملت‌ها (حتی آن‌هایی که احزاب سیاسی ریشه‌دار داشته‌اند) شگفت‌انگیز است.

با توجه به مطالب پیش‌گفته پرسش‌های اصلی زیر مطرح می‌شود:

- آیا وقوع این حجم از نظم و فعالیت‌های مدنی خودجوش اتفاقی است؟
- آیا بدون سابقه تاریخی عینی و ذهنی، امکان شکل‌گیری چنین سطحی از مشارکت‌ها امکان‌پذیر است؟
- آیا آن‌طور که برخی جامعه‌شناسان سیاست‌زده ایرانی تکرار می‌کنند، جامعه ایرانی از دیرباز «کوتاه‌مدت و استبدادزده» بوده است و این وضعیت ادامه دارد؟

خلاصه‌ی بیزیتی

کرونا و امکان یک نظم نوین پرسش‌هایی برای پیگیری بیشتر

■ سیدعلی کشفی

- در شرایطی که بیماری کووید-۱۹ به نحوی نظم جدید و مدرن را تهدید کرده است و دولت‌ها در برابر آن دست به اقدامات مشابهی می‌زنند و از نظمی یکسان پیروی می‌کنند، آیا می‌توان از ضعف و قوت دولتی نسبت به دولت دیگر در این میان به‌سادگی سخن گفت؟
- آیا می‌توان انتظار داشت شیوع این بیماری و تفسیر پزشکی خاصی از آنکه به تغییراتی در شیوه زندگی روزمره منجر شده است، منطقه و جهان را آماده پذیرش شکل نوینی از نظم سیاسی کند؟
- آیا آرایش نیروهای سیاسی و تعادل حاصل از آن در منطقه تغییر خواهد کرد؟ این تعادل به چه سمتی خواهد رفت؟
- از تجربه شیوع وبا و آنفولانزای اسپانیایی در آستانه قرن اخیر خورشیدی و شرایط منجر به استقرار دولت مدرن در ایران، چه می‌توانیم بیاموزیم؟

- در جنگ جهانی اول، حول نقش استعمارگران ایجاد یا تشدید قحطی بوده است. در واقع فرضیه پژوهش‌ها و پرسش‌های موجود، بحران را زاینده استعمار بریتانیا دانسته و به دنبال «افشاگری» پیرامون نقش انگلستان در ایجاد بحران بوده‌اند. حال آنکه پرسش مهم‌تر از منظر جامعه‌شناسی تاریخی از اپیدمی و قحطی جنگ جهانی اول این است که چگونه اپیدمی می‌تواند جامعه را مستعد پذیرش تغییرات اجتماعی - سیاسی کند، فارغ از اینکه این اپیدمی را عامل طبیعی یا مصنوعی ایجاد کرده باشد، همچنان که شرایط آشفته پایان دوره قاجار، ایرانیان را آماده پذیرش دولت پهلوی و تجدد آمرانه آن ساخت! بعد از پاسخ به این پرسش است که می‌توان پاسخ دقیق‌تر و منصفانه‌تری را درباره ماهیت بحران و نقش طرف‌های درگیر در بحران داد و پرسش‌های ذیل را مطرح کرد:
- اپیدمی‌ها چگونه جامعه را مستعد پذیرش نظم سیاسی جدید می‌کنند؟

- ایران در جنگ جهانی اول، با وجود اعلام بی‌طرفی، درگیر شرایط جنگی موجود در جهان شد. این اعلام بی‌طرفی در دوره‌ای صورت گرفت که ایران درگیر فترت و بحران پس از مشروطه دوم بود. به ظاهر مشروطه‌چیان پیروز شدند و ساخت سیاسی جدید در ایران ریشه گرفت؛ اما در عمل، شاهد بحران حاکمیت ملی و سرزمینی در ایران بودیم. از طرف دیگر جنگ عالم‌گیر اول مقارن شد با شیوع بیماری آنفولانزای اسپانیایی در جهان و ایران.
- در کنار آنفولانزا به‌عنوان اپیدمی جدید، وبا هم به دلیل نبود زیرساخت‌های بهداشتی و عمرانی شیوع گسترده‌ای پیدا کرد. جمع شرایط بحرانی سیاسی و طبیعی و اقلیمی، سبب قحطی در این دوره شد که درباره ابعاد و کم و کیف آن بین متخصصان تاریخ مناقشه وجود دارد؛ اما بی‌گمان وجود بحران و آشفتنگی در نظم اجتماعی و سیاسی از ویژگی‌ها و شرایط تاریخی آن دوره بود.
- در این سال‌ها عمده بحث‌ها درباره شرایط ایران